

Zanimljiv je nadalje berat Selima III. iz listopada 1800 (br. 40) o stvaranju »Republike sedam ujedinjenih ostrva« (Krf. Zante, Kefalonija, Aja-Mavra, Naksos, Itaka, Džuvre i dr.), koja su dotada pripadala Veneciji. U berat u se određuje položaj ove republike kao vazala, koji plaća harač i priznaje sultanov protektorat: na nekoliko mjesta upoređuje se s Dubrovnikom, kao, na pr., u pogledu jednakog položaja predstavnika ove republike i dubrovačkog konzula, trgovačkih prava i privilegija izjednačenih s dubrovačkima, turskih podanika, koji imaju biti jednako tretirani kao u Dubrovniku i t. d.

Niz dokumenata osvjetljava tadašnju ekonomsku strukturu Osmanlijskog carstva, njegove financije, upravu i t. d., a napose stanje u bitoljskom kadiluku dakle, u znatnom dijelu današnje NR Makedonije. Velik broj isprava daje uvid u pravne odnose, stanje pojedinih pravnih grana i primjenu pravnih propisa. Međutim, čini se, da kadijski sidžili (protokoli) — ukoliko su izdani cjelokupni sidžili br. 78 i 79 — sadržavaju i premalo pravnih dokumenata.

Radi lakšeg korištenja, čini se, da bi u slijedećim izdanjima bilo uputno dati dokumentima izvjesnu sistematizaciju po srodnosti materije ili po autorima isprava ili barem kronološki, t. j. po datumu izdatih isprava, ne držeći se strogo onog redoslijeda, kojim su dokumenti zabilježeni u ovim sidžilima.

K. Bastaić

P. И. ВИППЕР, ВОЗНИКНОВЕНИЕ ХРИСТИАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

Москва—Ленинград 1946, стр. 286.

I.

Odnos marksizma prema kršćanstvu potkraj prošlog vijeka ocrtao je Engels u svom članku »Prilog historiji prakršćanstva«:¹ »Ako nam je, dakle, škola iz Tübingena² u onom ostatku novozavjetne historije i literature, koji ona ne pobija, pružila krajnji maksimum onoga, što nauka može danas još samoj sebi dopustiti kao sporno, onda nam Bruno Bauer³ pruža maksimum onoga, što ona na tom ostatku može pobijati. *Između tih granica leži stvarna istina.* Čini se, da je vrlo dvojbeno, da je se može odrediti sadašnjim sredstvima. Novi nalazi, naročito u Rimu, na Istoku, prije svega u Egiptu, mnogo će više tome doprinijeti, nego čitava kritika.«⁴

¹ Zur *Geschichte des Urchristentums*, Die Neue Zeit XIII, 1894—95, sv. 1 i 2.

² Škola njemačkih teologa, koju je utemeljio F. C. Baur. Engels smatra, da je ona stigla do onih krajnjih granica, do kojih samo može doprijeti jedna teološka škola, jer u svojim konačnim zaključcima priznaje, da su Evanđelja nastala u II. st. n. e. i da su od *Poslanica* Pavla iz Tarza samo četiri originalne.

³ Bruno Bauer je u svojim djelima dokazao, da kršćanstvo kao gotova dogmatska tvorevina nije nastalo u židovskoj sredini te da ga, kao takvu, nije preuzeo tadanji rimski svijet. Kao svjetska religija kršćanstvo je proizvod društvenog života rimskog carstva. Prema njegovu mišljenju kršćanska se dogmatika stvara pod carevima iz dinastije Flavija, a literatura za Hadrijana, Antonina Pija i Marka Aurelija.

⁴ Engels, kao gore, str. 9 (podertao O. M.)

Radovi na istraživanjima o postanku kršćanstva kao svjetske religije kretali su se više protivnim putem: učenjaci su se ograničili na kritiku. Od novijih nalaza, za koje Engels, čini se, nije znao, poznato je samo »Učenje dvanaest apostola« — katekizam, koji je bio popularan u istočnim krajevima rimskog carstva i potpuni tekst kojega bio je pronađen 1883 u Carigradu.⁵ Kritika je dosegla svoj vrhunac kod A. Drewsa,⁶ koji vidi porijeklo kršćanstva u sunčanim mitosima Zapadne Azije, dok samo kršćanstvo kao svjetsku religiju smatra djelom jednog jedinog čovjeka, Pavla iz Tarza.

Službeno gledište sovjetske nauke na kršćanstvo izloženo je u »Historiji antičkog svijeta« za srednje škole.⁷ Prema njemu kršćanstvo je nastalo u I. st. n. e. »kad su eksploatirane mase rimskog društva bile u strašnom očajanju.«⁸ U svojoj »Historiji staroga Rima«⁹ Maškin isto tako apodiktički tvrdi, da je kršćanstvo nastalo u I. st. n. e., a da je njegova literatura nastala kasnije.¹⁰

Ako tako formulirano mišljenje dovedemo u vezu s onim, što o kršćanstvu piše »Istorija filozofije«,¹¹ onda bi izlazilo, da je kršćanstvo u svom svjetskom opsegu »kao religija robova i slobodnjaka, siromašnih i bespravnih ljudi, od Rima pokorenih i podvrgnutih naroda«¹² bilo konačno izgrađeno već u I. stoljeću n. e. i da je već tada predstavljalo ideologiju svih eksploatiranih slojeva u rimskom carstvu. Službeno stajalište u SSSR-u povezuje doduše postanak kršćanstva sa širim slojevima ugnjetenih masa u rimskom carstvu. Ta povezanost ispada mehanički, jer se ne pokazuje proces kvantitativnog formiranja u razvitku te svjetske religije. Iz rimskih izvora možemo crpiti potvrdu, da je u I. st., i to g. 49—50, bilo židovskih kršćanskih sekta u Rimu.¹³ Ali ni jedan rimski historičar ne potvrđuje, da bi u rimskom društvu tog vremena sve ugnjetene klase bile povezane jednom jedinstvenom ideologijom, koja bi u svojoj cjelovitosti i u svom jedinstvenom naziranju odrazila sve težnje, nade i želje sviju ugnjetenih od Rima. To se ne može tvrditi za I. st., već jedino za II. st., kada prve kršćanske općine živo rade na propagiranju nove religije. Gledište, da bi kršćanstvo kao univerzalna religija nastalo već u I. st., pokazuje se kao neodrživo te je rezultat simplicističkog i površnog prilazjenja problemu.

U mesijanističkoj i eshatološkoj atmosferi, koja vlada u rimskom carstvu I. st. pr. n. e.¹⁴ i na koju se oslanjaju Augustove religiozne reforme,¹⁵ nalazi se odlična

⁵ Harnack, *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* II, 1886, str. 1—2.

⁶ *Die Christusmythe* I. 1910; *Die Christusmythe* II (*Die Zeugnisse für die Geschichtlichkeit Jesu*), 1911.

⁷ *Istorija drevnoga mira* pod redakcijem prof. A. V. Mišulina, izd. III, 1945.

⁸ Citiram po hrvatskom prijevodu, Zagreb 1946, str. 202.

⁹ *Istorija drevnoga Rima*, 1947.

¹⁰ Kao gore, str. 503.

¹¹ *Istorija filozofije*, 1959; citiram po prijevodu, Kultura 1948.

¹² Engels, kao gore, str. 4.

¹³ Suetonius, *Claudius*, 25.

¹⁴ Isporedi Maškin, *Eshatologija i mesijanizam u posljednjem periodu Rimskog carstva*, Izvjestija A. N. SSSR, Serija istorii i filozofii III, 1946, br. 5.

¹⁵ Političko geslo carstva, što ga osniva August, stvaranje je novog mirnog i sretnog doba, doba mira, bogatstva i zadovoljstva, koje nagoviješta Vergilije u *Eneidi* na usta Enejinog oca Anhiza (VI, 791):

»Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis
Augustus Caesar, Divi genus: aurea condet
Saecula qui rursus Latii regnata per arva
Saturno quandam.«

U istom smislu piše Horacije u *Carmen Saeculare*.

podloga za klijanje bezbrojnih sekta, sukobi kojih su doveli do formiranja jedinstvenih religioznih nazora. Prema tome u Sovjetskom Savezu službeno stajalište o postanku kršćanstva, kako je shematizirano u spomenutim djelima, ne ističe posebno ovu pripremnu, evolutivnu fazu, koja je potrebna zbog toga, da od velikog broja sekta, koje međusobno raspravljaju, svađaju se i bore, omogućujući kristaliziranje onoga, što im je zajedničko, stvori novu, svjetsku religiju. Drugim riječima, ovo se gledalište ne obazire na proces postanka kršćanstva. Ono smatra, da je kršćanstvo univerzalna religija već tada, kad se ono nalazilo tek u procesu formiranja, i to u fazi prakršćanstva. Ne pravi se dakle, razlika, između jednog evolucionog razdoblja pripreme, kad se formiraju elementi, od kojih će nastati nova religija, i onog momenta, kad se ti elementi povezuju u jednu cjelinu, po kvalitetu novu društvenu pojavu — jedinstvenu ideologiju eksploatatorskih slojeva rimskog društva. Jer kršćanstvo u svom konačnom, dogmatskom obliku je religija eksploatora.

Službeno stajalište u Sovjetskom Savezu, dakle, ne razlikuje između prakršćanstva kao pripreme faze i samog kršćanstva kao svjetske religije, koja dobiva svoje konačne oblike u IV. stoljeću.

Prema tome, sovjetska nauka nije obratila naročitu pažnju na problem postanka kršćanstva. Koliko je nama poznato, pored rada A. Ranoviča, *Ogled historije rano-kršćanske crkve*,¹⁶ od specijalnih djela ugledala je još svijet samo knjiga akademika R. J. Vippera, *Postanak kršćanske literature*.¹⁷

Prof. Vipper pokušava analizirati proces postanka kršćanstva. Za razliku od službenog stajališta, on se bavi procesom postanka nove religije, nastojeći da sa svoga posebnog stajališta protumači pojedine faze tog procesa. On ističe, da postoji još jedna faza, koja prethodi prakršćanstvu; to je primitivno židovsko religiozno učenje, koje on, slijedeći Smiha i Robertsona, naziva isustvom. Tvrditi, da je isustvo jedini uzrok postanku različitih smjerova u prakršćanstvu, bilo bi pogrešno. Ipak treba imati pred očima, da različne prakršćanske sekte, kojima je ideološka srž u glavnim crtama ista, nisu nastale same po sebi, već da je na njih, pored konkretnih društvenih uvjeta njihove okoline, također utjecao neki zajednički faktor. Isustvo bilo bi takav zajednički faktor, koji je dao posebnu strukturu sadržaju nekih eshatoloških i soteriološko-mesijanističkih struja u istočnim pokrajinama rimskog carstva u to vrijeme. Društvena podloga, na kojoj su klijale te nove sekte, bile su u I. st. židovske općine, a njihove međusobne veze bile su kanali, kojima su se širili novi religiozni nazori. Kako svjedoči Svetonije, u židovskoj sredini izbile su prve religiozne rasprave s obzirom na proces formiranja nove vjere.¹⁸ Prof. Vipper nastoji prikazati proces postanka kršćanske religije u obliku razvitka njezine literature.

¹⁶ *Očerk istorii rannehristianskoj cerkvi*, 1941. Nismo mogli konzultirati ovaj rad te pretpostavljamo da se u osnovnim crtama podudara s izvodima prof. Vippera, koji o njemu piše s velikom pohvalom.

¹⁷ *Vozniknovenie hristianskoj literatury*, Moskva—Lenjingrad 1946.

¹⁸ Suetonius, *Claudius*, 25. *Istorija filozofije* (str. 397.) spominje doduše rano kršćanstvo i »zvaničnu crkvu, koja se postepeno izdvajala iz bezbrojnih hrišćanskih struja«, ali ne pokazuje, u čemu je razlika između prakršćanstva i kršćanstva kao svjetske religije. Isto tako ostavlja po strani pitanje, kako nastaju ove »bezbrojne hrišćanske struje«. Opasku, da odgovor na ta pitanja ne pripada jednoj historiji filozofije, ne bi smio učiniti jedan marksist. Jer, historija filozofije ima također zadaću da pruži pregled razvitka filozofskih mišljenja čitavog klasnog društva, t. j. ona bi morala opisati postanak i razvitak ideologija *ugnjetenih klasa* u raznim društveno-ekonomskim oblicima klasnoga društva, a ne ograničiti se samo na više ili

Postavlja se, pitanje, da li takva teza ima naučnu osnovu. Posmatrajući historijski razvitak pojedinih stavaka kršćanskog učenja, kako su fiksirane u kršćanskim knjigama, u radu prof. Vippera nije istaknuta veza novih religioznih nazora s društvenim pojavama u rimskom carstvu. Posljedica je toga, da se razvoj jedne ideologije, kao što je kršćanstvo, pokazuje i tumači samo pomoću ideoloških pojava, koje su joj prethodile, a ne kao odraz života masa u rimskom carstvu. Osnovna je pogreška takva metoda, što se ograničava samo na to, da istražuje vanjske oblike, u kojima su se formirale osnovne postavke nove religije. Ti oblici sadržani su u kršćanskim knjigama, i to zaslugom njihovih pisaca, koji su na taj način sačuvali podatke o oblicima, prema kojima se može prosuđivati proces formiranja novih religioznih naziranja. Ali rad prof. Vippera ne povezuje taj proces razvitka jedne ideologije s materijalnim i duhovnim životom ugnjetenih masa u pojedinim krajevima rimskog carstva. Evolutivna faza u procesu postanka kršćanstva bila bi rezultat literarnog rada pojedinih intelektualaca, koji bi prilagođivali svoja religiozna mišljenja naziranju okoline, u kojoj su živjeli, a da ne bi odražavali u svojim djelima određene, konkretne društvene prilike, koje su zapravo stvarale takve nazore.

Knjigu prof. Vippera treba, dakle, analizirati na temelju ovih opazaka. Samo tako se može procijeniti njezino mjesto u razvitku nauke na području razvitka ideologija.

II.

Prof. Vipper postavio je sebi zadaću da odgovori na ova pitanja: 1. Kako se razvijalo novozavjetno kršćanstvo? 2. Koji su bili njegovi prethodnici? 3. Ako kršćanstva u I. st. nije bilo, u čemu se sastojao religiozni život tog razdoblja? (str. 4). Pisac misli, da je riješio te probleme, ako postavi sebi kao neposrednu zadaću, »da posmatra religiozne dokumente kao proizvode ljudskog uma i mašte, koji su slobodni od ekstaze, njihove autore kao majstore riječi i stila, koji rade za pisaćim stolom i koji se obraćaju određenom krugu čitalaca i slušalaca (ukoliko je masa shvaćala predmet preko malenog broja ljudi, čitalaca, koji su glasno čitali djela), i — što je naročito važno — kao sredstvo, u kojemu nalaze svoj izraz određeni klasni interesi« (5). A ti su interesi — robovlasnika (266 i sl.).

Udaraju u oči te pretpostavke, koje će ostati osnovno preduvjerjenje čitavog djela. Religiozne knjige kršćanstva plod su aktivnosti literatora, književnika, pismenih ljudi, koji su bili svijesni onoga, što hoće, i koji su racionalno izgrađivali kršćansku dogmatiku prema potrebama svoje klase. Drugim riječima, pisac proširuje osobine, koje karakteriziraju doba patristike i crkvenih otaca kao Justina, njegova učenika Tacijana i Tertulijana, koji se u II. st. bore perom za novu religiju, na čitavo prakršćanstvo, t. j. na razdoblje, kad se kršćanska religiozna naziranja izgrađuju u sukobu između različnih njegovih primarnih smjerova kao sirijskog, maloazijskog i egipatskog. A samo kršćanstvo, prema tome, nebi bilo ideološki odraz potreba eksploatiranih klasa, već bi odmah, u samom svojem početku bilo proizvod vladajućih klasa rimskog carstva. Takvo preduvjerjenje sužava predmet istraživanja. Njegov predmet nije više postanak kršćanske religije. Sam pisac priznaje, da ne prikazuje razvitak ranoga kršćanstva i da se ograničava nato, da prikaže niz istra-

manje shematički opis glavnih naziranja i filozofskih rasprava u vladajućim klasama. S obzirom na to sovjetska »Istorija filosofii« isto je tako ograničena i jednostrana kao i buržoaske.

živanja »o pojedinim pitanjima evolucije religioznih ideja i socijalno-religioznog uređenja« (5). Značajno je, kako on unaprijed dopušta mogućnost, da u njegovu radu prevladava kritika nad konstruktivnošću (5).

On napominje, da je prvi istaknuo neke probleme iz historije ranog kršćanstva, o kojima još treba raspravljati. Takvi su problemi, da su »Učenje dvanaest apostola« i »Pastir« Herma starija djela u odnosu prema ostalim novozavjetnim knjigama, da Pavao iz Tarza nije historijska ličnost i da su evanđelja pisana po uzoru Plutarhovih djela. Iz tih napomena izlazi, da u recenziranoj knjizi prevladava kritika i da pisac ne skreće s onog puta, kojim je pošao Drews, iako je teško zamisliti, da bi netko mogao ići dalje i biti ekstremniji od tog pisca, koji je prešao granicu između konstruktivne i destruktivne kritike. Ali kritiku prof. Vippera karakterizira baš ekstremnost, i to u još većoj mjeri nego Drewsovu. Dakako da takvo apsolutno kritiziranje ide na štetu konstruktivnosti. Cijeli se rad tada svodi na to, da razbija do kraja sve rezultate dosadanih istraživanja, pa i područje, koje se nalazi u granicama između onoga, što je sporno, i onoga, što se može pobijati, a na kojemu bi se — prema Engelsu — morala nalaziti stvarna istina. Ali krhotine, koje ostaju poslije te razorne aktivnosti, služe piscu kao materijal za izgradnju jedne nove konstrukcije. S pomoću tog materijala od nedokazane pretpostavke, da je kršćanstvo kao religija djelo intelektualaca-književnika i da — kao takvo djelo — odražava interese robovlasničke klase u rimskom carstvu, izgrađuje se teza, koja tako dobiva potvrdu naučnosti.

Postavlja se pitanje: tko ima pravo, Engels ili prof. Vipper? Engels, kad smatra, da je kršćanstvo u svojem početku djelo masa u rimskom carstvu, jer je »religija robova i slobodnjaka, siromaha i bespravnih, naroda, koje je Rim podvrgao svojoj vlasti ili raspršio«,¹⁹ ili prof. Vipper, koji tvrdi, da su literati bili samostalni autori novozavjetnih djela, da su imali ograničen krug čitalaca i slušalaca i da je masa usvajala novu religiju samo preko ovih posrednika.

Čudno je, da se takvo pitanje mora postaviti u odnosu prema jednom sovjetskom učenjaku. Ali valja se sjetiti činjenice, da je prof. Vipper izgrađivao svoje definitivno gledište o problemima kršćanstva još pred četrdeset i četiri godine, t. j. 1908.²⁰ Tada je izašla njegova knjiga »Očerki Rimskoj imperiji«, u kojoj analizira rezultate istraživanja XIX. st. o problemima kršćanstva te takvu analizu uzima za osnovu svoga najnovijeg djela.

To je bitni uzrok, zašto njegov rad, zajedno s Drewsovim, ima tu osobinu, da ne istražuje ulogu masa u formiranju kršćanstva. Drews pokušava rafiniranom analizom dokazati, da je kršćanstvu porijeklo u sunčanim mitosima Istoka, a prof. Vipper skreće s historije religije na specijalno područje historije literature. Ali na tom području čini istu pogrešku, posmatrajući postanak kršćanske literature odvojeno od društvene aktivnosti. Nikako nije moguće prihvatiti mišljenje da je kršćanska literatura bila namijenjena samo »određenom krugu čitalaca i slušalaca«. Ako bi se pod tim mislilo mase, koje ispovjedaju soteriološke i eshatološke ideje u kršćanskom obliku, onda bi se taj nazor mogao prihvatiti. Ali već u idućoj rečenici prof. Vipper se izričito ograđuje od takvog tumačenja, ističući da je »masa« po-

¹⁹ Kao gore, str. 4.

²⁰ Akademik R. J. Vipper proslavio je 1949. *devedesetu* godišnjicu svog života. Isp. *Vestnik drevnej istorii* III, 1949, str. 185.

primila ovu literaturu samo posredništvom malog broja onih, koji su joj čitali knjige na glas.

U definiciji kršćanskog mitosa pok. Vipper naglašava tu odvojenost literature od masa. Govoreći o knjigama Novog zavjeta, on ističe: »Sve njihove, tobože historijske, osobe u cijelosti su i u pojedinostima mitične, ali mitose ovdje *ne treba razumjeti* u smislu *predaje, koja je nastala u narodnoj sredini* i koju su širili nepoznati posrednici, već u smislu literarno-filozofskih kombinacija, razređenih od inteligentnih umova — publicista, romanista i filozofa« (15 — podcrtao O. M.). Prema tome mišljenju, kršćanska literatura ne bi bila određena za šire slojeve. Knjige kao *Evangelja, Apologija Justina, Isusove izreke* i t. d. pripadale bi tadanjoj grčko-rimskoj literaturi pa bi konkurirale »poganskim autorima« kao što su Arijan, Apulej, Aulo Gelije, Marko Aurelije i Lukijan, s kojima bi imali »zajedničke čitaoce« (27). »Robovi, slobodnjaci, siromašni i bespravni« i koloni sigurno nisu bili čitaoci Arijanovih *Komentara o Epiktetu*, teškog stila Apulejevih *Metamorfoza* ili *Opuscula, quae sunt de philosophia*, enciklopedičnih *Noctes atticae* Aula Gelija. *Eis heauton* Marka Aurelija ili Lukijanovih satira. Ako su čitaoci te literature istovetni s čitaocima *Evangelja* i drugih kršćanskih knjiga, onda to ne mogu biti oni slojevi, što ih označuje Engels kao nosioce nove religije, već su to pripadnici vladajućih slojeva. Do tvrdnje, da su knjige Novog zavjeta djelo pripadnika robovlasničke klase, ostaje samo jedan korak. Vipper ga — nakon nategnute analize — i čini, kada tvrdi, da je *Evangelje* po Luki sastavljao »vješt publicist, koji je polazio od interesa ugledne socijalne grupe, koja je nastojala učvrstiti svoje gospodstvo u društvu i koja se koristi demagoškim sredstvima, da postigne taj cilj« (281).

Slijedeći takvo mišljenje, pisci kršćanskih knjiga ne bi radili pod utjecajem konkretnih uvjeta svoje okoline i ne bi izražavali neposredna duhovna strujanja u anonimnim masama, usred kojih se kreću. Dakle, to ne bi bila literatura, izvor koje bi bila previranja u eksploatiranim klasama rimskog carstva na početku naše ere. Ta literatura ne bi bila fiksirana u knjigama poslije jednog dužeg ili kraćeg procesa formiranja usmene predaje kao proizvod potrebe, da se sačuvaju u konačnom obliku glavni elementi nove vjere.

Na taj način postavljaju se pitanja, kad je kršćanstvo uopće bilo religija ugnjetenih i eksploatiranih klasa u rimskom carstvu i zašto je rimska država, t. j. robovlasnička klasa, koje je ona bila oruđe i sredstvo za vršenje eksploatacije, kroz stopešest godina smatralo kršćanstvo opasnim za sebe, progoneći ga na sve moguće načine. Ta otvorena pitanja ne smetaju, da se knjiga završava napomenom, da pisac smatra preuranjenim sastavljati »sistematsku socijalnu teoriju ranog kršćanstva prije nego što ne bude donesen sud o njegovoj shemi kršćanske literature onog vremena« (285 — podcrtao O. M.). To znači, da je on uvjeren u ispravnost svog zaključka, prema kojemu je sistematsku historiju kršćanstva moguće pisati prvenstveno na temelju literature. Tako postanak kršćanskih knjiga ispada kao određujući uvjet za razvitak nove religije.

Otpada svaka sumnja u to, da je temeljno filozofsko naziranje prof. Vipper — subjektivni idealizam. Taj je idealizam očit u glavnoj postavci djela, da intelektualci-pisci s pomoću svojih djela stvaraju religiju te je tek onda šire među masama.

* * *

Nije preuranjeno raditi na historiji prakršćanstva na temelju onog materijala, kojim sada raspolazemo, da se utvrde one granice, između kojih *danas* leži istina. Nedostatak točno provjerenih detaljnih historijskih podataka nameće potrebu, da se sa više ili manje vjerojatnosti rekonstruira razvitak prakršćanstva, kao faze, koja je nužno prethodila samom kršćanstvu kao svjetskoj religiji. Istraživanje procesa, u toku kojega su se razvijali i množili oni elementi, koji će dobiti formu nove religije, koja njima odgovara, nailazi doduše na razne poteškoće. Ali poznavanje društvenih prilika u Rimskom carstvu, a naročito ekonomskih, političkih i drugih odnosa, stvarna je podloga, koja omogućuje, da se — barem u glavnim obrisima — prati razvitak nove, svjetske religije. Mnogo će puta taj posao biti više deduktivan, negoli induktivan, više sociološki, negoli strogo historijski, jer će se — u nedostatku izvora i podataka — morati odvijati na temelju općih zakonitosti, koje odražavaju razvitak religioznih pojava u ljudskom društvu.

U knjizi akademika Vippera nalaze se svi elementi, koji su potrebni da se prikaže historija kršćanstva: odnosi u židovskom društvu pri svršetku razdoblja prije naše ere, stara židovska vjerovanja, prakršćanske sekte i njihova literatura, pisci kršćanskih knjiga, kronologija tih djela, soteriološka i eshatološka vjerovanja, mističke ideje o crkvi, Kristu, jagnjetu božjem, Logosu itd. Ali sve su to odvojeni komadi, koji trebaju podlogu, da ih se poveže u jednu cjelinu. A baš te podloge nema u knjizi. Ona ne prikazuje ulogu materijalnih uvjeta života u društvu i masa kao određujuće faktore društvenog razvitka.

Tumačiti postanak neke religije samo pomoću njezine literature ili prikazivati razvoj kršćanske literature, a da se ne istraži razdoblje prakršćanstva,²¹ znači od *relativne* samostalnosti religije kao historijski određenih društvenih pojava praviti *apsolutnu*. To bi bilo skretanje u idealizam. Ali u knjizi prof. Vippera takva skretanja nema. Njegovo je stajalište od samog početka idealističko, nesistematsko i nesređeno. Time, što uzima za motto knjige Engelsov citat iz članka »Bruno Bauer i rano kršćanstvo«, kako postanak kršćanstva treba objasniti historijskim uvjetima vremena njegova razvitka, prof. Vipper ne daje svojoj knjizi marksističku podlogu.

O. Mandić

²¹ »Ja nisam prikazao, kako se razvijalo rano kršćanstvo« (kao gore, str. 5).

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 1—2

HISTORIJSKI ZBORNIK ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi i časopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14.
Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
BOGO GRAFENAUER, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata	1— 56
LJUBO KARAMAN, O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara u proučavanju ranosrednjovjekovnog perioda sjeverne Hrvatske	57— 62
NIKOLA ŽIC, O podrijetlu stanovništva u gradu Izoli u Istri	63— 70
VLADIMIR MOŠIN, Prepiska ruskog samozvanca Ivana Timoške Akundinova s Dubrovnikom g. 1648.	71— 84
PAVEL SUYER, »Posao Milošiansko-Gajanski« pred gradskim magistratom	85—101
JAROSLAV ŠIDAK, Ćiro Truhelka — njegov život i rad	103—110

OCJENE I PRIKAZI

Marijan Horvat, Oporuka priora Petra. (LJ. KARAMAN)	111—117
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 283, 1951. (J. LUČIĆ)	117—121
Ferdo Čulinović, Seljačke bune u Hrvatskoj. (J. ŠIDAK—B. SUČEVIĆ)	121—130
O nekim pitanjima društvenog uređenja Hrvatske u srednjem vijeku. (O. MANDIĆ)	131—138
Boško Desnica, Istorija kotarskih uskoka. (B. SUČEVIĆ)	138—145
Miscellanea I, izdanje Drž. arhiva u Zadru. (J. LUČIĆ)	145—148
Турски документи за македонската историја. (K. BASTAIĆ)	149—152
Р. И. ВИПНЕР, Возникновение христианской литературы. (O. MANDIĆ)	152—158

ČASOPISI

Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S. II-VI. (S. M. TRALJIĆ)	159—165
Istorisko-pravni zbornik II, 3—4. (M. HORVAT)	165—169
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. I, 1949. (B. STULLI)	169—176
Historische Zeitschrift, Bd. 171, 172, 1951. (M. GROSS)	176—182

(Nastavak na 3. strani omota)